

LUBLIN 19 40 לובלין

**MAX
KIRNBERGER**

F O T O G R A F I E

GETTA

צילומי הגטו
PHOTOGRAPHS OF THE GHETTO
Ośrodek „Brama Grodzka – Teatr NN”

Autor zdjęć

הצלם

Photographer

MAX KIRNBERGER

Zdjęcia pochodzą z

התמונות מארכיון במוזיאון ההיסטורי הגרמני בברלין

Photos from

**DEUTSCHES
HISTORISCHES
MUSEUM BERLIN**

Koncepcja albumu i tekst

הקונצפט של האלבום והטקסט

The Concept of the album and text

TOMASZ PIETRASIEWICZ

LUBLIN 19 40 לובלין

**MAX
KIRNBERGER**

F O T O G R A F I E

GETTA

צילומי הגטו
PHOTOGRAPHS OF THE GHETTO
Ośrodek „Brama Grodzka – Teatr NN”
Lublin 2009

LUBLIN 1940. FOTOGRAFIE GETTA

Zdjęcia, które widzimy w albumie „Lublin 1940. Fotografie getta”, zostały zrobione w Lublinie podczas II wojny światowej przez żołnierza niemieckiego, fotografa – amatora Maxa Kirnbergera. Trafiły one do Ośrodka „Brama Grodzka – Teatr NN” w lecie 2008 roku. Tak więc znalazły się w miejscu szczególnym, w Bramie Grodzkiej zwanej również Bramą Żydowską, która jest siedzibą Ośrodka. Brama ta prowadzi do nieistniejącego miasta – żydowskiej Atlantydy i jest miejscem, w którym jak w Arce Pamięci gromadzone są i ocalane dla przyszłych pokoleń stare fotografie, dokumenty i wspomnienia, mówiące o zgładzonym mieście żydowskim. Kim był autor tych kolorowych fotografii? Urodził się w 1902 roku. Przed wojną uczył w szkole dla niesłyszących. Do Polski trafił jako żołnierz Wehrmachtu. Tu też wykonał serię kolorowych zdjęć, na których widzimy codzienne życie podczas okupacji w gettach Rzeszowa, Zamościa, Izbicy i Lublina. O autorze zdjęć wiemy też, że w 1942 roku z powodu choroby wrócił do Niemiec. Po wojnie ponownie był nauczycielem. Zmarł w 1983 roku. Zostawił po sobie 490 kolorowych negatywów pochodzących z lat 1937-1941, wśród których jest 77 zrobionych w Lublinie. Cała ta kolekcja znajduje się w zbiorach Deutsches Historisches Museum w Berlinie. Dzięki olbrzymiemu zaangażowaniu prof. Ulrike Grossarth z Dreżna zdjęcia „lubelskie” trafiły do Ośrodka. Oto fragment artykułu z lubelskiej „Gazety Wyborczej” o kolekcji tych zdjęć: „Dla historyków zdjęcia Kirnbergera mają wartość bezcenną. Pokazują sceny z życia codziennego dzielnicy żydowskiej. Nieistniejące już ulice, budynki. Ludzi wymordowanych w obozie zagłady w Bełżcu i obozie koncentracyjnym na Majdanku. – Oczywiście, istnieją zdjęcia z dzielnic żydowskich wykonane przez Niemców na potrzeby propagandy: pokazują specjalnie wybierane pod tym kątem sypiące się rudery, brudnych, wygłodzonych Żydów. Często widać, że ludzie na nich boją się niemieckiego fotografa. Trzymają w dłoniach zdjęte czapki. Tego nie ma na zdjęciach Kirnbergera – mówi pracownik Ośrodka „Brama Grodzka – Teatr NN” Marcin Fedorowicz. – Robił je na własny użytek. Autentyzm tych klisz wręcz poraża. Zdjęcia oglądał prof. T. Radzik, kierownik Zakładu Historii Najnowszej UMCS i znawca dziejów

lubelskiego getta. – Ten zbiór, autentyczny fotoreportaż, to po prostu rewelacja – nie ukrywa. – Do tej pory zbiór zdjęć z getta lubelskiego wynosił kilkadziesiąt czarno-białych fotografii. To i tak znacznie mniej w porównaniu z gettem w Warszawie czy Łodzi. Dzięki zbiorowi Kirnbergera zaczynamy poznawać dzieje okupacyjne dzielnicy żydowskiej nie tylko od strony dokumentów oficjalnych i nielicznych wspomnień, ale także rzeczywistego wyglądu. Kiedy zdjęcia powstały? Muzeum berlińskie datuje je na maj 1941 r. Getto powstało dwa miesiące wcześniej. Jednak lubelscy historycy uważają, że Kirnberger zrobił zdjęcia wiosną 1940 roku. – Na jednej z fotografii widać na tle Bramy Krakowskiej kobietę z opaską na ramieniu. Niemcy zakazali Żydom przebywać na Krakowskim Przedmieściu w marcu 1941 roku, więc fotografia musiała zostać zrobiona przed tą datą – mówi Robert Kuwałek z Państwowego Muzeum na Majdanku. – W tym czasie getto jeszcze formalnie nie istniało, ale Żydzi mieli już zakaz mieszkania w centrum miasta poza dzielnicą żydowską. Getto w Lublinie nigdy nie zostało otoczone murem, tak jak getto w Warszawie, dlatego Polacy mogli wchodzić na jego teren. (...) Prof. T. Radzik zwraca uwagę na jeszcze jeden aspekt. – Na tych zdjęciach jeszcze nie widać głodu. Skłaniałbym się więc ku temu, że zrobiono je, zanim hitlerowcy utworzyli dzielnicę zamkniętą”. [P. Reszka, M. Szlachetka „Zamordowana dzielnica w niemieckim kolorze”, „Gazeta Wyborcza” 12/13 lipca 2008, str. 1.] Album „Lublin 1940. Fotografie getta” otwiera poetycki tekst Jakuba Głatsztejna „Lublin moje święte miasto”. Jego autor urodził się w roku 1896 w Lublinie na ulicy Krawieckiej. W roku 1914 wyjechał do Stanów Zjednoczonych. Zagłada stała się punktem zwrotnym w jego twórczości. Poeta dokonuje świadomego wyboru pisania swoich wierszy tylko w języku jidysz – w języku zamordowanego narodu, stając się w ten sposób strażnikiem jego pamięci. Uznaliśmy, że napisany w jidysz tekst Jakuba Głatsztejna poświęcony zgładzonemu żydowskiemu Lublinowi, stanowi najwłaściwszy wstęp do albumu „Lublin 1940. Fotografie getta”.

TOMASZ PIETRASIEWICZ

לובלין 1940. צילומי הגטו.

בתולדות גטו לובלין פרופ' ראדזיק ואינו מסתיר את התפעלותו: „האוסף הזה הוא פטורפורטז'ה אוטנטית, זה ממש גילוי. עד עכשיו אוסף התמונות של גטו לובלין מנה כמה עשרות תמונות שחור לבן. גם כך, זה הרבה פחות בהשוואה לגטו וארשה או גטו לודז'. הודות לקולקציה של קירנברגר או מתחילים להכיר את תולדות הרובע היהודי בזמן הכיבוש, לא רק מצד התעודות הרשמיות ויומני זיכרון מועטים אלא גם מצד המראה שהיה במציאות”. מתי נוצרו הצילומים? במוזיאון הברלינאי טוענים שבחודש מאי 1941. הגטו הוקם חודשיים לפני כן. אולם היסטוריונים מלובלין טוענים, שקירנברגר עשה את צילומיו באביב 1940. וזאת על פי תמונה אחת, שבה רואים על רקע ברמה קרקובסקה (שער קרקוב) אישה אחת עם סרט מגן דוד על הזרוע. „גרמנים אסרו על יהודים להימצא ב קרקובסקיה פשדמישצ'ייה במאָרס 1941. הצילום אם כן, היה חייב להיעשות לפני התאריך הזה” – אומר רוברט קובאלק מהמוזיאון הממלכתי במיידאנק. „בזמן הזה, הגטו באופן רשמי עוד לא היה קיים, אבל נאסר כבר על היהודים להתגורר במרכז העיר, מחוץ לרובע היהודי. גטו בלובלין אף פעם לא היה מוקף בחומה, כמו בגטו וארשה, לכן פולנים יכלו להיכנס לשטח שלו” (...). פרופ' ראדזיק היפנה את תשומת הלב לעוד היבט: „בצילומים אלה לא מבחינים עדיין ברעב. הייתי נוטה, אם כן לדעה, שהם נעשו עוד לפני שהיטלראים הפכו את הרובע לסגור”.[פרשקה, משלאכטקה. „הרובע הנרצח – בצבע הגרמני” גאזטה ויבורצ'ה 12 – 13 יולי 2008, עמ' 1]. את האלבום „לובלין 1940. צילומי הגטו” פותח הטקסט הפיוטי של יעקב גלאטשטיין: „לובלין עירי הקדושה”. המחבר של הטקסט נולד ב-1896 בלובלין ברח' קראבייצקה. בשנת 1914 היגר לארצות הברית. השואה הפכה לנקודת מפנה ביצירתו. המשורר מחליט מתוך בחירתו האישית לכתוב את שיריו אך ורק באידיש. בשפתו של העם שנירצח, כדי להיות שומר הזיכרון שלו. אנו בדעה, שהטקסט של יעקב גלאטשטיין הכתוב באידיש ומוקדש ללובלין היהודית, שנחקקה הוא הפתיחה המתאימה ביותר לאלבום „לובלין 1940. צילומי הגטו”.

תמונות שאנו רואים באלבום „לובלין 1940. תמונות מן הגטו” צולמו בלובלין בזמן מלחמת עולם השנייה על ידי חייל גרמני, צלם חובב – מאקס קירנברגר. הן הגיעו למרכז „ברמה גרודסקה – תיאטרון NN” בקיץ 2008. כך מצאו את עצמן במקום מיוחד במינו, בברמה (שער) גרודסקה, הקרוי שער יהודי. השער הזה מוביל אל העיר, שאינה קיימת – אל האטלנטידה היהודית ומהווה מקום, שבו בדומה לתיבת הזיכרון נשמרים וניצלים עבור הדורות העתידים תמונות ישנות, תעודות וזיכרונות תמספרים על העיר היהודית שהושמדה. מי היה האיש שצילם את הצילומים הצבעונים האלה? הוא נולד בשנת 1902. הוא לימד לפני המלחמה בבית הספר לחרשים. לפולין הגיע כחייל ורמאכט. כאן גם ביצע סידרה של תמונות צבעוניות המתארות את חיי היום יום בגטאות של הערים: ז'שוב, זמושץ', איזביצה ולובלין. ידוע לנו גם, על הצלם. שבשנת 1942 חזר בשל מחלתו לגרמניה. אחרי המלחמה שוב עבד כמורה ונפתר ב-1983. הותיר אחריו 490 תשלילים צבעוניים משנים 1937-1941. 77 מתוכם נעשו בלובלין. כל האוסף הזה נימצא במוזיאון ההיסטורי הגרמני בברלין. הודות למעורבות העצומה בנושא של אולריקה גרוסארט מדרזדן התמונות מלובלין מצאו את דרכן למרכז שלנו. הנה קטע מתוך מאמר שהתפרסם ב „גאזטה ויבורצ'ה על אוסף התמונות שלפנינו: „לצילומים של קירנברגר ערך למעלה מכל שיעור עבור ההיסטוריונים. הם מתארים תמונות מחיי יום יום של הרובע היהודי. רחובות ומבנים, שאינם קיימים כבר אנשים שנרצחו במחנה ההשמדה בבלז'ץ ובמחנה הריכוז במיידאנק. קיימים כמובן צילומים שנעשו עלי די גרמנים לצורך תעמולה. אך הם מתמקדים בזווית ראייה מגמתית על נושאים שנבחרו במיוחד: מבנים הרוסים נוטים ליפול, יהודים מלוכלכים ומורעבים. לעיתים קרובות רואים בהם שאנשים מפחדים מן הצלם. הם מחזיקים בידיהם קובעים שהסירו מראשם. „לא תמצאו את זה בצילומים של קירנברגר” – אומר עובד המרכז ברמה גרודסקה – תיאטרון NN מארצ'ין פדורוביץ'. הוא עשה אותם לצרכיו האישיים שלו. האוטנטיות של התמונות ממש מהמת”. את התמונות ראה ראש המכון של ההיסטוריה החדשה באוניברסיטה UMCS בלובלין ומומחה

תומאש פייטראשאביץ'

תרגם לעברית ירון בקר

LUBLIN 1940. PHOTOGRAPHS OF THE GHETTO

The photographs presented in the album “Lublin 1940. Photographs of the ghetto” were taken in Lublin during the Second World War by a German soldier, an amateur photographer Max Kirnberger. “The Grodzka Gate – NN Theater” Center received them in the summer of 2008. Thus, they landed in a special place, at the Grodzka Gate, which is also called the Jewish Gate, and which is the seat of the Center. This gate leads to the non-existent town – the Jewish Atlantis, and is a place, where – like in the Ark of Memory – old photographs, documents, and testimonies concerning the murdered Jewish town are gathered and preserved for posterity. Who was the author of these colored photographs? He was born in 1902. Before the war, he was a teacher at a school for the deaf. He came to Poland as a Wehrmacht soldier and took a series of colored photos illustrating everyday life during the Nazi occupation in the ghettos of Rzeszów, Zamość, Izbica, and Lublin. We also know that because of illness the author went back to Germany in 1942. After the war he recommenced his work as a teacher. He died at the beginning of the eighties. He left 490 colored negatives from the period 1937-1941, of which 77 were taken in Lublin. All this collection is a part of the collection of Deutsches Historisches Museum in Berlin. Thanks to the enormous involvement of Professor Ulrike Grossarth from Dresden the Lublin photos got to our Center. Here is the fragment of the release in the Lublin edition of “Gazeta Wyborcza” on this photo collection: “Kirnberger’s photos are invaluable for historians. They show the scenes from everyday life of the Jewish quarter, the streets and buildings, which no longer exist, and the people murdered in the death camp in Belżec and concentration camp at Majdanek. - Of course, there are photos from the Jewish quarters taken by the Germans for propaganda purposes: they show the specially selected pictures of collapsing houses and dirty, hungry Jews. Quite often one can see that the people on the photos are afraid of the German photographer. They hold their caps in their hands. This does not apply to Kirnberger’s photos – says Marcin Fedorowicz, the employee of “The Grodzka Gate – NN Theater” Center. – He took them for his own use. The authenticity of these negatives is dazzling. Professor T.

Radzik, the head of the Recent History Institute at UMCS and an expert in the history of the Lublin ghetto, saw these photos. – This collection, an authentic photo-reportage, is fantastic – he states. – So far, the collection of the photos from the Lublin ghetto has included several dozen black-and-white photographs, which is much less than the Warsaw or Łódź ghetto. Thanks to Kirnberger’s collection we can get familiarized with the time of the Nazi occupation in the Jewish quarter not only from the point of view of official documents and scare memories, but we can see what it actually looked like. When were these photos taken? The Berlin Museum is of the opinion that it was May of 1941. The ghetto was established two months earlier. However, the Lublin historians are of the opinion that Kirnberger took these photos in the spring of 1940. – On one of the photos we see a woman with a band on her arm standing before the Krakowska Gate. The Germans prohibited the Jews from appearing at Krakowskie Przedmieście in March 1941, so the photo must have been taken before that date – says Robert Kuwałek from the National Museum at Majdanek. – At that time, the ghetto did not formally exist, but the Jews were already subject to a ban regarding their residing at the center of the town, outside the Jewish quarter. The Lublin ghetto was never surrounded by a wall, like the Warsaw ghetto, so the Poles could enter it. (...) Professor T. Radzik mentions one more aspect of this collection. – You do not see hunger on these photos. Therefore, I believe that they were taken before the Nazis established the closed Jewish quarter. [P. Reszka, M. Szlachetka “The murdered quarter in German color”, “Gazeta Wyborcza” 12/13 July 2008, p. 1.] The album begins with a poetic text by Jacob Glatstein “Lublin my sacred town”. Its author was born in 1896 in Lublin, at Krawiecka Street. In 1914 he left for the United States. The Holocaust became a turning point in his poetic work. The poet deliberately chooses to write his poems only in Yiddish – in the language of the murdered nation, becoming in this way the guard of its memory. We decided that the text written in Yiddish by Jacob Glatstein and devoted to the murdered Jewish Lublin is the best introduction to the album “Lublin 1940. Photographs of the ghetto”.

TOMASZ PIETRASIEWICZ

TRANSLATED BY ELŻBIETA PETRAJTIS - O'NEIL

LUBLIN 19 40 לובלין

**MAX
KIRNBERGER**

F O T O G R A F I E

GETTA

צילומי הגטו
PHOTOGRAPHS OF THE GHETTO
Ośrodek „Brama Grodzka – Teatr NN”
Lublin 2009

לובלין, מיין הייליקע שטאט

לובלין, מיין הייליקע יידישע שטאט, שטאט פון גרויסן יידישן דלות און פרייליכע יידישע יום-טובים. דיין יידן – גאס האט געשמקט מיט פרישע ראזעווע און געבייטלט ברויט, געזירטע אונגערקעס, בשמים, הערינג און יידישן בטחון, דעם רבינס בית-מדרש, די מהר"ם שול און די מהרש"ל שול, די באלמעלאכעשע שטיבלעך און שולכלעך האבן געשענקען דעם קודש צום חול פון דעם וואכיקן גרויסהאנדל, משטיינס געזאגט. די פארמעליקטע טרעגערס, וואס זיינען געשטאנען און געווארט אויף א צווייער, האבן זיך בינו לבינו אריינגעכאפט אין רבינס בית-מדרש און הנאה געהאט פון קול יעקב, פון די בחורים מיט די אטלאסענע און סאמעטענע קולכלעך. לובלין מיין הייליקע שטאט, שטאט פון אויפגעוואכטן קלאסן-קאמף. דייע שניידער-יונגען, שוסטער-יונגען, דייע געזעלן און משרתים זיינען איפגעשטאנען איינצורופן יושר, גלייכהייט, ברידערלעכקייט פאר אלע, „חברים און בערגער“. א הייליקער פלאם האט זיי געלייטערט די אויגן, ווען זיי זיינען מיט שמחה געגאנגען און קרימינל און אויפ וועג געזונגען רעוואלוציונערע לידער. לובלין מיין הייליקע שטאט, פון בילדונג –דארשטיקע פון יונגעלייט און יונגע מיידלעך, פון דעם ערשטן בעז-אראמאט פון יונג-העברעאיש און פון דער באטעמטקייט פון שטאלצן יידיש, פון חדר מתוקן, הזמיר, פראפעסיאנעלע פאראיינען, פון אונדזער געקייטעלטער בענקשאפט קיין אדעס און קיין ווארשע, וואו מיר האבן געציטערט איבער ביאליק, פרישמץ, מענדעלע, פראק, שלום עליכם, רייזען. מיין שטאט פון פארחלומטע מאלערס, פאעטן און פידל-שפילערס. לובלין, מיין הייליקע שטאט, מיט דעם אלט-אלטן ני-אלטן בית-עולם, מיט די אוהלס פון גוטע יידן, קברים וואס צו זיי טאר מען נאענט נישט צוטרעטן. סיידין אין א גרויסער צרה, וויל די ערד ברענט ממש פון הייליקייט. הייליקע שטאט מייע, דאס האסטו אויסגעבעטן די זכיה פאר זיך, אז ווען מען וועט ברענען און בראטן אנדערטהאלבן מיליאן יידן, זאל מען עס טאן אין שאתן פון דייע קנאפע טויזנט יאר יידישקייט. דעם-א הייליקן בעת – עולם האסטו געוואלט פאר זיך, כדי פון אלע דייע הייליקע גוטע ערטער זאל ווערן איין הייליק גוט-ארט פאר איין גרויסן צדיק – דאס יידישע פאלק. כ'צי ארונטער די שידך פון מייע פיס ווען כ'קום צו צום מאידאנעק-וועלדל. די ערד איז קודש קדשים, ווייל ס'יידישע פאלק רוט דארט אין שאתן פון הונדערטער פרומע דורות. ווער וועט דיך צוריקשטעלן און צוריקבויען, מיין הייליקע שטאט, אז פארוויסט ביסטו געווארן ביז דייע פונדאמענטן און ביסט איין מוראדיקע מצבה. מען שלאגט שוידלעך, מען לייגט דעכער, מען פארריכט און מען פארניצעוועט אן אלטע, פאסקודנע וועלט, אבער מיין הייליקע שטאט, די שטאט פון מיין וועלט, וועט קיינמאל נישט צוריקגעבוט ווערן.

יעקב גלאטשטיין

לובלין, עירי הקדושה

לובלין, עירי היהודית הקדושה, עיר הדלות היהודית הגדולה ועיר הימים הטובים והשמחים. הרחוב היהודי שלך הריח אז בלחם חי וטרי, במלפפונים חמוצים ובבשמים, בדג מלוח ובשלווה יהודית. בתי המדרש של הרבנים, בית המדרש של המהר"ם ושל המהרש"ל, ובתי הכנסת הקטנים של בעלי המלאכה השרו קודש על החול בסיומו של שבוע המסחר, „הגדול“. הסבלים המאובקים מקמח, שעמדו וחיכו לשכרם, היו חוטפים, בין לבין, רגע של הנאה בבית מדרשו של הרבי מקולו של יעקב ומקולות המשי של בחורי הישיבה. לובלין, עירי הקדושה, עיר המאבק המעמדי החריף. החייטים הצעירים, הסנדלרים הצעירים, אלה היו חיילי המאבק הזה ומשרתיו שקמו כדי להנהיג יושר, שוויון ואחוזה לכל „החברים והאזרחים“. עיניהם בערו בלהבה קדושה בלכתם בעוז לבית הסוהר, ובדרכם אליו שרו שירי מהפכה. לובלין, עירי הקדושה של הנוער הצמא להשכלה, של ריח הלילך הראשון, של העברים הצעירים ושל האידישיסטים הגאים, של האיגודים המקצועיים והחדר המתוקן, ושל הגעגועים לאודסה ולוורשה. כמה היו מתרגשים ורועדים לשמע שמותיהם של ביאליק, פרישמן, מנדלי, פּרָק, שלום עליכם, רייזן. עירי של הציירים, המשוררים והכנרים החולמנים. לובלין עירי הקדושה, ובה בית הקברות הישן-נושן והישן-חדש עם מצבות אוהלים של היהודים הטובים. קברים שאין להתקרב אליהם אלא בימי הצרה הגדולים, כי הקרקע סביבם בוערת ממש מרוב קדושה. עיר קדושה שלי, הנה זכית בזכות שביקשת לעצמך: עת ישרפו ויטוגנו מיליון וחצי יהודים, ייעשה הדבר בצל כמעט אלף שנות האידישקייט שלך. ביקשת לעצמך את בית העולמים הזה, שמכל המקומות הטובים והקדושים יהיה הוא המקום האחד הטוב והקדוש של הצדיק האחד הגדול – העם היהודי. אני משיל את נעליי מעל רגליי עת מתקרב אני לחורשת מיידאנק. האדמה כאן אדמת קודש-קודשים היא, כי העם היהודי נח כאן בצל קורתם של מאות דורות מאמיניו. מי יקים ויבנה אותך מחדש, עיר קדושה שלי, אחרי שנחרבת עד היסוד והפכת למצבת אימים? יש המציבים גגות, מניחים רעפים, מתקנים והופכים מחדש את בטנתו של העולם הישן והנאלח. אבל עירי הקדושה לובלין, העיר של עולמי, לעולם לא תיבנה שנית.

יעקב גלאטשטיין

תירגם לעברית ירון בקר

LUBLINIE, MOJE ŚWIĘTE MIASTO

Lublinie, moje święte żydowskie miasto, miasto wielkiej żydowskiej nędzy i radosnych żydowskich świąt. Twoja żydowska dzielnica pachniała świeżym razowym i sitkowym chlebem, kiszonymi ogórkami, balsaminką, śledziem i żydowską wiarą. Bóżnica chasydów, synagogi Maharama i Maharszala, bóżnice i bóżniczki rzemieślników okrywały, rzecz można, aurą świętości powszedni handel. Omączeni tragarze, którzy stali w oczekiwaniu na parę groszy, wpadali od czasu do czasu do chasydzkiego domu modlitwy nacieszyć się atlasowym brzmieniem śpiewnych głosów. Lublinie, moje święte miasto, miasto rozbudzonej walki klasowej. Twoi krawczykowie i szewczykowie, czeladnicy i służący powstali, by zaprowadzić sprawiedliwość, równość, braterstwo dla wszystkich „towarzyszy i obywateli”. Święty ogień rozjaśniał im wzrok, kiedy szli radośnie do więzienia śpiewając po drodze rewolucyjne pieśni. Lublinie, moje święte miasto spragnionych wiedzy chłopców i dziewcząt, pełne świeżych jak pierwszy bez woni odradzającego się języka hebrajskiego i smakowitości dumnego jidysz, miasto „Hazomiru”, stowarzyszeń zawodowych, naszej wspólnej tęsknoty za Odessą i Warszawą, naszych fascynacji Bialikiem, Friszmanem, Mendele, Percem, Szolem Alejchemem i Rejzenem. Moje miasto rozmarzonych malarzy, poetów i skrzypków. Święte miasto moje, z prastarym i nowym cmentarzem, z ohelami cadyków, grobami, do których nie można się zbliżyć, chyba że w wielkiej potrzebie, bo ziemia dosłownie żarzy się od świętości. Lublinie, miasto moje, wyprosiłeś dla siebie ten zaszczyt, że kiedy będzie płonąć półtora miliona Żydów, ma to nastąpić w cieniu twojej niemal tysiącletniej żydowskiej obecności. Ow święty cmentarz przypadł właśnie tobie, aby ze wszystkich twoich świętych cmentarzy stał się grobem dla jednego wielkiego cadyka – żydowskiego narodu. Zdejmuję buty ze stóp, kiedy wchodzę do lasku Majdanka. Ziemia jest tam uświęcona, bo naród żydowski spoczywa w niej w cieniu setek pobożnych pokoleń. Kto cię podniesie z ruin i odbuduje, moje święte miasto, skoro zostałeś zniszczony do samych podstaw i jesteś jedną przerażającą macewą. Przybija się dachówki, kładzie dachy, reperuje i porządkuje stary, paskudny świat, ale mojego świętego miasta, miasta mojego świata, nikt już nigdy nie odbuduje.

JAKUB GLATZSZEJN

PRZEŁOŻYŁA Z JIDYSZ MONIKA ADAMCZYK-GARBOWSKA

LUBLIN, MY HOLY CITY

Lublin, my holy Jewish city, city of great Jewish poverty and joyous Jewish holidays. Your Jewish street smelled of wholewheat bread, sour pickles, incense, herring, and Jewish faith. The Hassidic synagogue, the Maharam synagogue and the Maharshal synagogue, the workers' little houses and little synagogues all gave an air of holiness to the inter-Sabbath periods of everyday commerce, so to speak. The flour-covered bearers who stood and waited for a tip, and meanwhile slipped into the Hassidic synagogue and enjoyed the congregation's chant – the light, silky, satiny voices of the young men. Lublin, my holy city, city of awakened class struggle. Your tailor-boys and cobbler-boys, your apprentices and servants, rose up to introduce justice, equality, and brotherhood for all „comrades and citizens”. A holy flame purified their eyes when they went joyfully to the tribunal, singing revolutionary songs along the way. Lublin, my holy city of young boys and girls thirsting for education; of the first lilac aroma of early Hebrew and the deliciousness of proud Yiddish; of the modern Hebrew schools, the Hazamir choral society, and the professional unions; of our joint yearning for Odessa and Warsaw, where we made a fuss over Bialik, Frishman, Mendele, Peretz, Sholem Aleichem, and Reisen; my city of enraptured painters, poets, and violinists. Lublin, my holy city, with the old-old and new-old cemeteries, with the mausoleums of Hassidic rabbis, graves that one might not approach except in times of great trouble, for their ground fairly burned with holiness. Holy city of mine, you asked this honor for yourself: that when they would burn and roast a million-and-a-half Jews they should do it in the shadow of your nearly thousand-year history of Jewishness. This holy cemetery you wanted for yourself, so that all your holy tombs should together become one holy tomb for a great tsaddik – the Jewish people. I take off my shoes when I come to the Majdanek woods. The ground is Holy of Holies, for the Jewish people lies resting there in the shadow of hundreds of pious generations. Who will raise you up again and rebuild you, my holy city, now that you've been razed to your foundations and are one frightful gravestone? They are hammering shingles and laying roofs, they are repairing and tidying up the old, disgusting world. But my holy city, the city of my world, will never be rebuilt.

JACOB GLATSTEIN

TRANSLATION FROM THE YIDDISH BY: BARNETT ZUMOFF
“Recalling. The Holocaust Poems of Jacob Glatstein”

Brama Grodzka, widok od ul. Grodzkiej

ברמה גרודסקה, מבט מרח' גרודסקה
the Grodzka Gate, the view from Grodzka Street

Brama Grodzka, widok z ul. Grodzkiej

ברמה גרודזסקה, מבט מברמה גרודזסקה
the Grodzka Gate, the view from Grodzka Street

Brama Grodzka, widok od Miasta Żydowskiego

ברמה גרודסקה, מבט מן העיר היהודית
the Grodzka Gate, the view off The Jewish Town

Brama Grodzka, widok od Miasta Żydowskiego

ברמה גרודזקה, מבט מן העיר היהודית
the Grodzka Gate, the view off The Jewish Town

Psia Górką, róg ul. Krawieckiej i ul. Szerokiej

פשיה גורקה (גבעת כלבים) פינת רח' קרבייצקה ורח' שרוקה
the so-called "Psia Górką" (Dog Hill), the corner of Krawiecka and Szeroka Streets

targ przy ul. Świętoduskiej

שוק ליד רח' שביינטודוסקה
the marketplace at Świętoduska Street

dorożka wjeżdżająca w ul. Świętoduską, w tle ul. Lubartowska

כרכרה ניכנסת לרח' שביינטודוסקה, ברקע רח' לוברטובסקה
a cab entering Świętoduska Street; in the background, Lubartowska Street

ul. Królewska

רח' קרולבסקה
Królewska Street

Krakowskie Przedmieście na wysokości ul. Przechodniej

קרובסקייה פשדמישציייה בגובה של רח' פשכודנייה

Krakowskie Przedmieście at the level of Przechodnia Street

ul. Szeroka, widok w stronę ul. Kowalskiej

רח' שרוקה, מבט לרח' קובלסקה
Szeroka Street, the view towards Kowalska Street

okolice Bramy Grodzkiej, w tle ul. Zamkowa

סביבות ברמה גרוזסקה, ברקע רח' זמקובה
the vicinity of the Grodzka Gate;
in the background, Zamkowa Street

ul. Szeroka

רח' שרוקה
Szeroka Street

ul. Szeroka, widok w kierunku ul. Ruskiej

רח' שרוקה, מבט לרח' רוסקה
Szeroka Street, the view towards Ruska Street

ul. Kowalska, widok w stronę ul. Szerokiej

רח'קובלסקה, מבט לכיוון רח' שלונסקה
Kowalska Street, the view towards Szeroka Street

Plac Katedralny, w tle ul. Królewska

כיכר הקתדרלה, ברקע רח' קרולבסקה
the Cathedral Place; in the background, Królewska Street

Krakowskie Przedmieście na wysokości ul. Pijarskiej

קרקובסקייה פשדמיישציייה בגובה של רח' פיירסקה
Krakowskie Przedmieście Street at the level of Pijarska Street

Cyganki na tzw. Psiej Górze, w tle ul. Kowalska i wylot ul. Cyruliczej

צועניות על גבעת הכלבים, ברקע רח' קובלסקה ומוצא מרח' צירולצ'ה
Gypsies at the so-called "Psia Górka"; in the background, Kowalska Street and the exit of Cyrulicza Street

targ przy ul. Świętoduskiej, w tle ul. Lubartowska

שווק ליד רח' שבייטודוסקה, ברקע רח' לוברטובסקה
the marketplace at Świętoduska Street, in the background, Lubartowska Street

studzienka przy ul. Szerokiej

באר ליד רח' שרוקה
one of the city wells at Szeroka Street

targ przy ul. Świętoduskiej

שוק ליד רח' שבייטודוסקה
the marketplace at Świętoduska Street

targ przy ul. Świętoduskiej

שווק ליד רח' שבייטודוסקה
the marketplace at Świętoduska Street

nad zasypną Czechówką, w tle kamienica przy Nowym Placu Targowym

מעל צ'כובקה, ברקע בית בכיכר השוק החדשה

by the covered Czechówka River; in the background, a house at the New Market Square

ul. Szeroka, widok od strony Czechówki w stronę ul. Ruskiej

רח' שרוקה, מבט מצ'כובקה לכיוון רוסקה
Szeroka Street, the view off the Czechówka River
towards Ruska Street

nad zasypną Czechówką, w tle jatki żydowskie
i kamienice przy Nowym Placu Targowym

מעל צ'ובקה . ברקע בתי איטליז
יהודיים ו בתים ליד כיכר השוק החדשה
by the covered Czechówka River; in the background,
the Jewish butcher's stalls and houses
at the New Market Square

ul. Furmańska, widok w stronę Nowego Placu Targowego

רח' פורמאנסקה, מבט לכיכר השוק החדשה
Furmańska Street, the view towards the New Market Square

ul. Kowalska

רח' קובאלסקה
Kowalska Street

Wieża Trynityrska, widok od Placu Katedralnego

המיגדל הטריניטארי, מבט מכיכר הקתדרלה
the Trinitarian Tower, view off the Cathedral Place

ul. Furmańska, widok w stronę Nowego Placu Targowego

רח' פורמאנסקה, מבט לכיכר השוק החדשה
Furmańska Street, the view towards the New Market Square

**две Жыдówki на Krakowskim Przedmieściu,
w tle Brama Krakowska
i wypalone ruiny Hotelu Centralnego**

שתי יהודיות בקרקובסקייה פשדמייעשצ'ייה
ברקע ברמה קרקובסקה וההריסות השרופות
של בית מלון צנטראלני

**two Jewish women at Krakowskie Przedmieście Street;
in the background, the Cracow Gate
and the burnt ruins of the Centralny Hotel**

ul. Cyrulicza, widok od ul. Lubartowskiej

רח' צירוליצ'ן, מבט מרח' לוברטובסקה
Cyrulicza Street, the view off Lubartowska Street

starzec przed Bramą Grodzką,
w tle ul. Szeroka

זקן ליד ברמה גרודסקה, ברקע רח' שרוקה
an old man in front of the Grodzka Gate;
in the background, Szeroka Street

ul. Szeroka, widok od ul. Kowalskiej

רח' שרוקה, מבט מרח' קובלסקה
Szeroka Street, the view off Kowalska Street

Rynek Starego Miasta, w tle ul. Złota,
kościół Dominikanów i fragment Trybunału
(na pierwszym planie Marek Alten?)

שוק העיר העתיקה, ברקע רח' זלוטה, כנסיית הדומיניקנים וקטע מבית המשפט
the Old Town Market Square;
in the background, Złota Street, the Dominican Church,
and a fragment of the Crown Tribunal
(in the foreground, Marek Alten?)

Psia Górką przy Bramie Grodzkiej, w tle ul. Szeroka

גבעת כלבים - פשיה גורקה ליד ברמה גרודסקה, ברקע רח' שרוקה
the so-called "Psia Górką" next to the Grodzka Gate;
in the background, Szeroka Street

ul. Szeroka, widok w kierunku ul. Ruskiej

רח' שרוקה, מבט לרח' רוסקה
Szeroka Street, the view towards Ruska Street

ul. Szeroka widok od ul. Krawieckiej

רח' שרוקה, מראה מרח' קרבייצקה
Szeroka Street, the view off Krawiecka Street

tzv. Psia Górka widok od Bramy Grodzkiej; w tle ul. Szeroka

גבעת הכלבים, מבט מברמה גרוזסקה. ברקע רח' שרוקה
the so-called "Psia Górka", the view off the Grodzka Gate; in the background, Szeroka Street

na rogu ul. Krawieckiej i ul. Zamkowej

פינת רח' קרבייצקה ומקובה

the corner of Krawiecka and Zamkowa Streets

staruszka siedząca przed kościołem św. Ducha
na Krakowskim Przedmieściu

זקנה היושבת לפני כנסיית רוח הקודש

בקרובסקייה פשדמישצ'ייה

an old woman sitting in front of the Holy Spirit Church
at Krakowskie Przedmieście Street

podwórko przy ul. Krawieckiej

חצר הבית ברח' קרבייצקה
a courtyard at Krawiecka Street

ul. Krawiecka, w tle klasztor Dominikanów

רח' קרבייצקה על רקע מינור דומיניקנים
Krawiecka Street; in the background, the Dominican Monastery

przed domem na ul. Krawieckiej

ליד בית ברח' קרבייצקה
in front of a house at Krawiecka Street

Zamek, widok z Placu po Farze

המצודה, מבט מכיכר של פארה
the Lublin Castle, the view off Po Farze Square

Tłumaczenia
תרגומים
Translations

**MONIKA ADAMCZYK-GARBOWSKA
ELŻBIETA PETRAJTIS-O'NEIL
BARNETT ZUMOFF
YARON (KAROL) BECKER**

Identyfikacja i opis zdjęć
זיהוי ותיאור הצילומים

Identification and description of photos

MARCIN FEDOROWICZ

Opracowanie graficzne
העצוב הגרפי
Graphic design

MAŁGORZATA RYBICKA

Specjalnie podziękowania dla
תודות מיוחדות
Special thanks

**ULRIKE GROSSARTH
HOCHSCHULE
FÜR BILDENDE KUNSTE DRESDEN
ANNE-DORTE KRAUSE
BILDARCHIV
DEUTSCHES HISTORISCHES MUSEUM BERLIN
NIMROD ARIAV**

Współpraca
בשותף הפעולה
Cooperation

**MARCIN FEDOROWICZ
DOMINIKA MAJUK
AGNIESZKA WIŚNIEWSKA**

Druk i oprawa
דפוס וכריכה
Print

PETIT S.K. LUBLIN

ISBN 978-83-61064-12-1

Publikację wsparł finansowo
לסרסום האלבום תרמו
Publication financially supported by
NIMROD ARIAV